

ABDULHAMID CHO‘LPON HAYOTI TARIXIDAN

Andijon davlat pedagogika instituti
Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Mahmudov Zoirbek Tohirjon o‘g‘li

Annotatsiya: Ushbu maqola, yirik jadid adabiyotining namoyondasi Andijon farzandi Abdulhamid Cho‘lpon hayoti tarixidan hikoya qiladi. Maqola orqali Cho‘lponning hayot yo‘lida chekkan mashaqqatlari haqida ma‘lumotlar bilib olishingiz mumkin. Bundan tashqari, Abdulhamid Cho‘lpon jadid adabiyotida ham o‘chmas iz qoldirganini ham maqolada keltirilgan ma‘lumotlarda isbotini ko‘rishingiz mumkin.

Kalit so‘zlar: maqola va gazetalar, ish faoliyati, teatr, pyesalar, publitsistik maqolalar, “xalq dushmani”, vafoti.

Adabiyot va San‘atga, madaniyatga e‘tibor, bu, avvalo, xalqimizga e‘tibor, kelajagimizga e‘tibor ekanini, buyuk shoirimiz Cho‘lpon aytganidek, adabiyot, madaniyat yashasa, millat yashashi mumkinligini unutishga bizning aslo haqqimiz yo‘q.

(Shavkat Mirziyoyev.)

XIX asr oxiri XXasrning boshlarida yana bir yirik jadid adabiyotining vakillaridan biri Andijon farzandi Abdulhamid Cho‘lpondir. Abdulhamid Cho‘lpon jadidchilking yorqin tarafdorlaridan biri sifatida siyosiy maydonga chiqdi. Xalqni maqolalari, o‘lmas asarlari orqali xalqni ma‘naviyatga ozodlikka chorladi. Cho‘lponning hayoti va ijodini o‘rganish va uni hayotga tatbiq qilishimiz hozirgi zamonning muhim omillaridan biridir.

Abdulhamid Cho‘lpon Andijonning Qatortarak mahallasida, Sulaymonqul Mulla Muhammad Yunus o‘g‘li xonadonida 1897-yilda dunyoga keldi. Bo‘lg‘usi shoirning otasi elda Sulaymonqul bazzoz nomi bilan tanilgan savdogar, o‘z davrining o‘qimishli, “eski madrasani bitirgan, har kuni gazeta o‘qib, olam ishlaridan xabardor bo‘lib turgan”¹ taraqqiytparvar kishilardan edi. Shu bois o‘sha vaqtdagi eng ilg‘or ijtimoiy harakat- jadidchilikka xayrixoh bo‘lgan Uning Qo‘qonda 1914-yildan chop etilgan “Sadoyi Farg‘ona” nomli jadid gazetasining Andijondagi “obuna va e‘lon qabul qiladigan vakili” bo‘lib turgani ham shundan dalolat beradi.

Cho‘lponning madrasada, rus-tuzem maktabida tehsil olgani aytiladi. Biroq uning qachon va qaysi maktab yo madrasada, kimlarning qo‘lida tehsil olgani haqida ma‘lumotlar yo‘q. Xususan, Andijondagi rus-tuzem maktabiga doir arxiv hujjatlarida

¹ M.Muhammadjonov. Turmush urinishlari. – Toshkent, 1964. 129-bet.

Cho'lponga oid hech qanday ma'lumotlar topilmaydi. Shuning uchun Cho'lpon, M.Muhammadjonov aytganidek, ruscha tahsilni xususiy tarzda olgani haqiqatga yaqinroq ko'rinadi. Nima bo'lganida ham, 1919-1920-yillarga oid dasxatlar Cho'lponning rus tilini yaxshi egallaganini ko'rsatadi. Maqolalaridan birida Cho'lpon o'zi salbiy munosabatdagi odamga "miyasi rus-tuzem maktabida churigan" deya ta'rif beradiki, bu ham uning "ruscha xususiy ta'lim olgan" ligi foydasiga dalolat qiladi. Xullas, Cho'lponning zamonasiga ko'ra chuqur va keng bilim egallashida sabot bilan mustaqil tehsil olishi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan ko'rinadi.

Sulaymonqul bazzoz o'g'lini ham savdo ishlariga jalb qilib ko'radi va gavjum joyda do'kon ochib beradi. Cho'lpon ham otasini gapini yerda qoldirmay do'konni yurgizadi, biroq, bu ish unga to'g'ri kelmagan bo'lsa kerak, ishi hech yurishmaydi. Sababi, Cho'lpon ko'ngli- u ich-ichida ma'rifatchilik yo'lini tanlagan, o'zini shu ishga bag'ishlamoqqa qaror berib bo'lgan edi. Yana ham aniq qilib aytadigan bo'lsak, Cho'lpon nillat taraqqiysiga qalami bilan, adabiyot vositasida xizmat qilmoqqa qasd etgan edi. Cho'lpon o'n yeti yoshidan jadid nashrlari bilan aloqa bog'laydi, ularda avvaliga kichkina xabarlar, so'ng nazmiy va nasriy mashqalari, publitsistik maqolalari bilan qatnasha boshlaydi. E'tiborlisi, u nafaqat Turkiston, balki Qirm, Tatariston, Boshqirdistonda chop etilgan gazeta-jurnallarda ham qatnashishga harakat qilgan. Cho'lponning matbuotda chop etilgan ilk asari "Sadoyi Turkiston" ning 1914-yil 3-sonidan joy olgan "Turkistonli qarindoshimizga" she'ridir. Shundan so'ng "Sadoyi Turkiston" va "Sadoyi Farg'ona" gazetalari bir-ketin "Qurboni jaholay", Doktor Muhammadiyor nomli hikoyalari, "Bahor avallari" etuydi, "Adabiyot nadir?" va "Muhtaram yozg'uchilarimizga" nomli adabiy-tanqidiy, "Vatanimiz Turkistonda ziroat va dehqonchilik" hamda "Vatanimiz Turkistonda temir yo'llar" nomli publitsistik maqolalari e'lon qilindi. Albatta, mazkur asarlar mukammallikdan ancha yiroq bo'lsada, adibning ijodkor va shaxs sifatidagi o'sishini kuzatish uchun g'oyat muhim hisoblanadi.

1914-1915-yillardagi "Sadoyi Turkiston", "Sadoyi Farg'ona" gazetalari bilan hamkorlik Cho'lpon uchun qo'shimcha ish edi, asosiy mashg'uloti savdo edi. Ushbu nashrlar to'xtatilgach, 1915-1917-yillarda Andijonda chop etilgan "Turkistanskiy golos" gazetasi tahririyatida faoliyat yuritgan va uning professional jurnalistik fasoliyati ham shuyerdan boshlangan. 1917-yil fevral inqilobi Cho'lpon uchun quvonchli bo'ladi. Cho'lpon g'oyat ko'taringki ruh bilan yashaydi, yangi shaharda bo'lgan mitingda otashin nutq so'zlaydi. Cho'lpon mahalliy boshqaruv idoralari, Ta'xis majlisiga o'tkaziladigan saylovlarga jiddiy e'tibor bilan qaraydi. Ahmad Zaki Validiy guvohlik berishicha, Cho'lpon saylov mavzusida doston ham yozib, unda o'z hammaslklarining dasturini bayon qilgan. Bu paytda targ'ibot ishlari faol bo'lishi kerakligini anglagan Cho'lpon targ'ibot ishlarida faol ishtirok etadi. Qofqoziya

turklari bilan aloqa bog‘lash uchun yuborilgan delegatsiya tarkibida bo‘lishi uning muhtoriyatchilik harakati faollaridan bo‘lganini tasdiqlaydi.

1917-yilning 26-29-noyabrida Qo‘qonda IV Turkiston umummusulmon syezdi Turkiston muxtoriyatini e‘lon qildi. Cho‘lpon buni zo‘r quvonch bilan qarshilaydi, “El bayrog‘i” gazetasida muxtoriyat gimni deyishga arziydigan “Ozod turk bayrami” she‘rini e‘lon qildi. 1919-noyabr oyida Toshkentga xizmat safariga yuborilgan Cho‘lpon Musbuyro ixtiyorida qoldiriladi, “Ishtirokiyun” gazetasi tahririyatida ishlaydi. 1919-21-yillarda RosTANing Toshkent Eski shahar bo‘limiga rahbarlik qiladi. 1920-yil yoz mavsumida RosTANing Andijon eski shahar bo‘limini boshqarib, ayni paytda 6 oylik tayyorlov kursida ham dars beradi. 1920-yilda “Turon” teatri direktori vazifasida ishlaydi. Shu vaqtda yana O‘zbek ilmiy hay‘ati raisi sifatida ham faoliyat olib borgan. 1921-1922-yillarda “Buxoro axbori” gazetasi muharriri, bir muddat Buxoro jumhuriyati davlat nashriyoti mudiri bo‘lib turgatan. 1923-yilda Andijonda “Darxon” gazetasi tahririyatida, gazeta to‘xtagach, bir muddat Andijon uyezdi harbiy inqilobiy qo‘mitasida, Vaqf sho‘basida ishlagan. 1923-24-yillarda “Farg‘ona”, “Turkiston” gazetalari muxbiri sifatida faoliyat yuritgan. Biz sanalarni shunchaki qayd etayapmiz. Holbuki, mazkur har bir sana ortida mashaqqatli mehnat va keskin kurashlar, ijodiy zafarlar quvonchi va mag‘lubiyat alami, yuksakka parvoz qilgan umid va yurak-bag‘irni ezuvchi tushkunlik- hammasidan bor.

20-yillarda Cho‘lpon shoir sifatida shuhrat qozondi, yangi o‘zbek she‘riyatining chinakam liderlariga aylandi, e‘tirof etildi. Davr matbuotida e‘lon qilingan va “O‘zbek yosh shoirlari” jamoa to‘plamiga kirgan she‘rlari, “Uyg‘onish”(1922), “Buloqlar”(1922), “Tong sirlari”(1926) to‘plamlari o‘quvchilar tomonidan iliq kutib olindi. Shu yillarda markaziy matbuotda Cho‘lpon she‘riyati haqida iliq fikrlar aytili: Z.Bashir, A.Sa‘diy, V.Mahmud kabi munaqqidlarning maqola va taqrizlari e‘lon qilindi. O‘zbek teatr san‘ati uchun malakali aktyorlar tayyorlash maqsadida Moskvadagi “Stalin nomig‘a ochilg‘on o‘zbek bilim yurti” qoshida 1924-yilda O‘zbek drama studiyasi tashkil qilingan. Abdulhamid Cho‘lpon ushbu drama studiyasida ham faoliyat yuritgan². Teatr san‘atiga ayricha mehr bilan qaragan Cho‘lpon yosh iste‘dodlar sahna san‘ati sirlarini egallashlari yo‘lida astoydil xizmat qildi. Adib studiyachilar uchun Gogolning “Rivezor”, Gotssining “Malikayi Turandot” kabi asarlarini tarjima qildi, repertuarni milliy asarlar bilan boyitish maqsadida “Yana uylanaman”, “Qorovul uyquasi” kabi pyesalar yozdi.

Cho‘lpon Moskvaga jo‘nab, 1931-1934-yillarda Ittifoq Xalq komissarlari sovetiga tarjimon bo‘lib ishladi.

1934-yil oxirida Toshkentga qaytib, mash‘um 1937-yilning iyulida hibsga olinguniga qadar Hamza teatrida adabiy ermakdosh, “Mushtum” va “Guliston”

² Sharafiddinov O. Cho‘lpon.-Toshkent, 1991.14-bet; Karimov N. Cho‘lpon.-Toshkent, 1991. 21-22-betlar.

jurnallarida adabiy xodim sifatida faoliyat olib bordi. O‘n yil mutassil tuhmat-u malomatlarga nishon bo‘lib yashagan shoir 1938-yil beshinchi oktabrda o‘limga hukm qilinib, to‘rtinchi oktabrda otib tashlandi. Qarangki, voqelikka munosabatini umr bo‘yi ramzlar qatiga yashirib o‘tgan shoir hayotining so‘nggi sahifasi ham ramzlidek. Zero, u nafaqat ijodkorni, umuman, insonni bir chaqaga ham olmaydigan- insonni hech qanday sudlovsiz qatl etib, shundan so‘nggina bamisoli bir buyim kabi “hisobdan chiqarib” qo‘yishdan tap tortmaydigan tuzumga toabad tavqi la’nat aytib turajak.

Xulosa qilib aytganda, Abdulhamid Cho‘lpon nafaqat siyosiy maydonda, balki adabiyot olamida ham o‘zbek xalqiga juda kata meroslar qoldirdi. Hayoti xavf ostida ekanligini bilsada, xalqni ozodligi, ma’rifati uchun umrining so‘ngiga qadar kurashdi. Bunday buyuk ajdodlarimiz borligi, biz uchun faxr tuyg‘isini ifoda etadi. Albatta biz ularga mos avlod bo‘lishimiz darkor.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Jadidlar. Abdulhamid Cho‘lpon. Yoshlar Nashriyoti Uyi . T-2022y.
2. M.Muhammadjonov. Turmush urinishlari. – Toshkent, 1964. 129-bet.
3. Sharafiddinov O. Cho‘lpon.-Toshkent, 1991.14-bet; Karimov N. Cho‘lpon.-Toshkent, 1991. 21-22-betlar.
4. Ziyouz.uz.